

PEN Türkiye'nin "GreenPEN" projesi bağlamında 17 Nisan günü düzenlenen paneldeki sunumlardan birini teşekkür ederek paylaşıyoruz:

EKOELEŞTİRİ

Prof. Dr. Serpil Oppermann

**Hacettepe Üniversitesi
Ankara**

Ekoeleştiri çevre ve edebiyat arasındaki ilişkileri inceleyen disiplinlerarası bir çalışma alanıdır ve Amerika Birleşik Devletlerinde 1993 yılında ASLE (Association for the Study of Literature and Environment-Edebiyatta Çevre Çalışmaları Deneği) 'nin kurulmasıyla edebiyat kuramlarında geçerlik kazanmaya başladığı söylenebilir. Edebiyat çalışmalarına çevre bilinci kazandımayı başaran ekoeleştirin terim olarak ilk kullanımı 1978'de William Ruckert'in "Literature and Ecology" (Edebiyat ve Ekoloji) adlı makalesinde görülür. Rueckert ekoeleştiriye "ekolojinin prensiplerinin edebiyata uyarlanması" olarak tanımlar (107). Ona göre ekoloji insanın dünyaya bakışında gezegenin bugünü ve yarınını ilgilendiren en önemli disiplindir. Edebiyatı da insanları derinden etkileyebilen önemli bir disiplin olarak gördüğü için edebiyat ekolojisi dediği yeni bir alanın gerekliliğini bu makalede vurgulamıştır. Ancak ekoeleştirin yaygın biçimde kullanımı, öncü ekoeleştirmenlerden biri olan Cheryl Glotfelty'nin 1996 yılında Harold Fromm'la birlikte yayınladıkları ve bir çok ekoeleştirmenin alandaki ilk makalelerini içeren *Ecocriticism Reader* (Ekoeleştiri Derlemesi) kitabına yazdığı Giriş Bölümündeki tanımına dayanır. Glotfelty ekoeleştiriye "edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesi," olarak tanımlar. Ekoeleştiri ilk evresinde Henry David Thoreau, John

Muir, Aldo Leopold, Edward Abbey, Wendel Berry, Annie Dillard, Barry Lopez, ve Terry Tempest Williams, gibi Amerikalı doğa yazarlarının eserleri üzerine yoğunlaşmış olsa da daha sonra edebiyatın diğer türlerini de kapsamı içine almıştır. Disiplinlerarası bir alan olması nedeniyle de biyoloji, iklim bilimi, jeoloji, ekoloji, fizik, sosyal ekoloji, ekopsikoloji, çevre etiği, ve eko-felsefeleri gibi bir çok ilgili bilim dalının verilerini etkili biçimde kullanmaktadır. Ekoeleştirmenin 1993'ten bu yana yayınlanan resmi dergisi *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* (Disiplinlerarası Edebiyat ve Çevre Çalışmaları), kısaca *ISLE*'de çıkan bilimsel yazılardan da anlaşıldığı gibi ekoeleştiri artık edebiyat ve kültür kuramlarını da geniş bir yelpazede kullanan çok sesli bir araştırma alanına sahiptir. İlk evresinde postmodern kuramlara karşı bir tavır sergileyerek realist epistemolojiyi ön planda tutan ekoeleştiri bugün doğa ile ilgili dualite kaynaklı tüm üst-anlatıların meşrutiyetini sorgulayan ve batı düşüncesinin temellerini oluşturan ikili karşıtlıkları yıkan postmodern ekolojiyi de kabullenmiştir. Aslında ekoeleştirmenlerin karşı çıktığı postmodernizmin doğanın dil tarafından yapılandırılan ve fiziksel gerçekliği olmayan metinsel bir kavram olduğunu savunan boyutu artık geçerliğini yitirmiştir. Ekolojik postmodernizm edebiyatı doğanın içimizdeki sesi olarak yorumlar ve insan söylemlerinde ekolojik bilinç oluşturma açısından dilin ne kadar önemli bir yeri olduğunu önemle vurgulayarak edebiyat metinlerini biyolojik çeşitliliğe dayanan ekosistemlere benzetir. Ekoeleştirmen Michael Branch'ın da ifade ettiği gibi, "ister disel ister ekosistem bağlamda olsun hiçbir parça onu tanımlayan sistemin bütünlüğü dışında düşünülemez" ("Ecocriticism").

Bugün ekoeleştirmenler ekosistemlerin restorasyonuna yönelik bir çok projede seslerini duyurmaktadır. Bu alanın öncülerinden ve ASLE' nin kurucularından biri olan

Profesör Scott Slovic örneğın derslerini iklim bilimci bir meslektaşıyla birlikte vermektedir. Edebiyat ve Bilimi birleştiren “Sürdürülebilir Edebiyat” adlı dersi Nevada da basının da ilgisini yoğun olarak çekmiştir. Diğer bir ekoeleştirimen Ursula Heise’nin 2002 yılında yayınladığı makalesi “Toksinler, İlaçlar ve Global Sistemler: Çağdaş Romanda Risk ve Anlatı” başlığını taşır. Alanın en büyük isimlerinden biri olan Lawrence Buell’in kitaplarından birinin adı *Writing For an Endangered World* (Tehlike Altındaki Dünya için Yazmak) başlığını taşır, ve örnek vermek gerekirse, kitabın ilk bölümü “Anatomisi yapılan Toksik Söylem,” Toksiklik, Risk, ve Yazınsal Hayal Gücü” ne ayrılmıştır. 6. Bölümü ise “Okyanuslar ve Balinaları Hayal Etmek” üzerinedir. Tüm kitapta edebiyat eserlerinin bu bağlamda nasıl incelendiğini görürüz. Ekoeleştiride bunlar gibi daha yüzlerce örnek mevcuttur.

Şimdi herkezin aklına neden edebiyatçılar böyle disiplinlerarası bir alana kaydılar, neden alışıl gelmiş edebiyat çalışmalarından uzaklaştılar diye bir soru gelebilir. Bu soruya Amerikalı postmodern yazar Don DeLillo’nun *White Noise* (Beyaz Gürültü) adlı romanından bir alıntıyla cevap vermek isterim. Bu romanın ana karakteri İngiliz Edebiyatı profesörü Jack Gladney evinde çevre felaketlerinin anlatıldığı akşam haberlerini seyrederken şöyle der: “Böyle şeyler bu felakete açık yerlerde yaşayan insanların başına gelir. Toplum öyle yapılanmış ki doğa veya insan kaynaklı felaketlerin etkilerinden hep yoksul ve eğitimsiz kesim zarar görüyor. Ben üniversite profesörüyüm. Siz hiç böyle bir TV selinde kendi sokağında botla kürek çekerek kaçmaya çalışan bir üniversite profesörü gördünüz mü?” (114). Ancak romanda Gladney’in başına en büyük çevre felaketlerinden biri gelir ve toksik zehirlenmeye maruz kalır. Ben bir çoğumuzu Jack Gladney’e benzetiyorum, zira ülkemizde edebiyat profesörleri hala ekoeleştiril

çalışmalara ilgisiz bir tavır sergiliyorlar. Ancak 1996 da Cheryl Glotfelty'nin akademisyenlere yaptığı çağrı hala geçerlidir. Glotfelty, "öyle bir zamanda yaşıyoruz ki" der, "insan eylemlerinin sonuçları gezegenin temel yaşam destek sistemlerine büyük zarar vermekte" (xx). "Çevre sorunları artarak çoğalırken her zamanki olağan çalışmalarımız bilinçsizce saçma görünmeye başlıyor. Eğer biz çözümün parçası olamazsak sorunların parçasıyızdır" (xxi). Ve hepimize seslenerek önemli bir soru sorar: "Bizler çevre korumasına, sadece boş zamanlarımızda değil, ancak edebiyat profesörleri olarak kendi kapasitemiz içinde nasıl katkıda bulunabiliriz?" İşte bu katkı ekolojik bilincin yaygınlaşmasını sağlayan ekoeleştirmenlerin doğa bilimleri ve edebiyat arasında metinlerarası ilişkiler kurarak edebi metinleri ekolojik bakış açılarıyla yorumlamaya başlamalarıyla gelişmektedir. Ekoeleştirmenlere göre ekosistemdeki tüm canlılar birer bireydir ve her bireyin kimliğini diğer canlılarla olan ilişkisi şekillendirir. Ekoeleştirmen Neil Evernden'in de ifade ettiği gibi "herşey birbiriyle bağlantıdır, birinde bir değişim diğerini derinden etkiler" (93). Bu hassas ve karmaşık ilişkiler ağında dengeleri bozan tek canlı insan olsa da ürettiği hikayeler aracılığıyla buna çözüm arayan yine de insandır. Edebiyat bu yüzden doğaya yaklaşımlarımızda belirleyici bir rol oynar.

Bu bağlamda ekoeleştiri temelde ekolojinin birinci yasası olan ve herşeyin herşeyle bağlantılı olduğunu belirten bütünsel evren görüşüne dayanır. Gezegendeki tüm ekosistemler içinde yaşayan tüm canlılar, ve toprak, su, hava birbirleriyle bağlantılı olduğuna göre insanın bu sistemdeki yeri ve doğaya verdiği zararın edebiyat bağlamında incelenmesi ekoeleştirinin ilgi alanındadır. Ekosistemlere verilen zararın boyutunu bilimsel olarak ortaya koyan yayınlar ve raporların sıradan insanları derinden etkilemediği de açıktır. Biliyoruz ki ne çevre krizinin ortaya koyduğu hava, su ve toprak

kirlenmeleri, ormanların hızla yok olması, ağaçların karbon diyoksit oranıyla başa çıkamayışı, canlı türlerinin hızla yok oluşu, ne de küresel iklim değişikliğinin yarattığı buzullardaki hızlı erime ve deniz seviyelerinin yükselmeye başlaması, dünya toplumlarında radikal önlemleri acilen almaya yönelik yeterli etkiyi yaratmıştır. Zira insanları bilimsel olarak ortaya konan matematiksel şablonlar ve tablolar, rakamlar ve istatistiksel veriler pek etkilememektedir. İnsan bilincine asıl ulaşan hikayelerdir. İnsan bu hikayeler aracılığıyla doğanın kendi hizmetine sunulmuş sınırsız bir kazanç kaynağı veya yalnızca güzellikleriyle hizmet veren bir dinlenme ortamı olmadığını anlayabilir. Bu anlamda ekoeleştirici, ekosistemlerin en küçük parçasına verilen zararın tüm sistemi çöküşe götürebileceğini edebiyat metinleri aracılığıyla inceleyen bir kuram olarak insanbilimlerinde artık tüm ikiliğe dayanan düşünce kalıplarının, ve söylemlerin temelden değişmesi gerekliliğini vurgular. Disiplinlerarası çalışmanın sağladığı çok boyutlu yaklaşımlara sahip olan ekoeleştirmenin en önemli temel prensiplerinden biri de insan ve insan olmayan tüm toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini “anthropocentric,” (insan merkezci) olmayan bir bakış açısıyla incelemektir. Açıkçası, ekoeleştirici insanın tüm canlıların aleyhine olacak şekilde geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını yıkmaya çalışır.

Ekoeleştirmenler doğanın insan tarafından ötekileştirilmesini, insanın kendisini doğadan ayrı bir konumda değerlendirmesini ve doğanın hammadde kaynağı olarak bilinçsizce sömürülmesini eleştirirler. Ekoeleştirmenin gelişmesinde büyük payı olan Derin Ekoloji hareketinin öncüsü Norveçli eko-filozof Arne Naess’in self-realization (benlik farkındalığına varma) kavramı da ekolojik edebiyat araştırmalarında yerini almıştır. Naess’e göre ekolojik benliği gelişmiş insan tüm önyargılardan ve ben-merkezcilikten

arınmış bir kimlikle yaşamını dengeli biçimde sürdüren insandır. Bunu sağlamanın yolunu Scott Slovic’in şöyle ifade ediyor: “ekoleştirmenler (ve diğer çevre bilimlerindeki meslektaşlarımız)’ın temasa ihtiyacı var; yalnızca edebiyatla, yalnızca birbirimizle temas değil, tüm fiziksel çevreyle temas” (30).

Ekoeleştiri edebiyat eserlerinde yalnızca doğanın nasıl yansıtıldığını incelemek, doğaya yüklenen simgesel anlamları, bu anlamların oluşturduğu düşünce kalıplarını, nehirler, denizler, toprak ve bitki ve hayvan türlerinin insan kültürlerini nasıl şekillendirdiğini, dilin nasıl kullanıldığını, çevre sorunlarına nasıl yaklaşıldığını, metin içindeki değer yargılarını, ve benlik kavramlarını da mercek altına alır. *Reading The Earth: New Directions in the Study of Literature and Environment* (Dünyayı Okumak: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarında Yeni Gelişmeler) kitabının editörlerine göre, “Ekoeleştiri yalnızca edebiyatta doğayı analiz eden bir araç değildir; ekoeleştiri daha biyo-merkezci bir dünya görüşüne kayan bir hareketi anlatır, ve insan idrakının fiziksel çevre ve insan olmayan yaşam formlarını içeren küresel toplulukları da kapsayacak şekilde genişletilmesini temsil eder” (xiii). Ekoeleştiri aslında gezegenimize değer veren küresel bir sosyal dönüşüm yaratılmasını amaçlamaktadır. Bu açıdan, insan kültürlerinin fiziksel çevreyle olan bağlantısı, çevrenin kültürleri nasıl yapılandığı ve insan kültürlerinin fiziksel çevreyi nasıl dönüşüme uğrattığı da ekoeleştirin ilgisindedir.

Edebiyat çalışmalarını ve kuramlarını gezegen-düşüncesine yönlendiren ekoeleştiri insan merkezli bakış açılarının yerine insanı da içine alan gezegen merkezci dünya görüşünü getirmeye çalışmaktadır. Bu yüzden insan düşüncesini yönlendirme kapasitesine sahip olan edebiyata çevre bilincinin yaygınlaştırılmasında ön saflarda yer verilmiştir. Lawrence Buell’in sözleriyle “toksik söylemler” akademik arena da yerlerini

ekolojik söylemlere bırakmaya başlamıştır. Ve bu dönüşüm ekoeleştirisinin ne kadar etkili olduğunu da göstermektedir. Sözlerimi gezegen düşüncesini son dönem romanlarında hikayeleştiren postmodern İngiliz yazar Jeanette Winterson'un *Gut Symmetries* adlı romanının giriş bölümüyle bitirmek istiyorum:

Biz başlangıçsız. Biz zamandan önce varız. Beyaz/siyah, iyi/kötü, erkek/kadın, biliç/bilinçaltı, cennet/cehennem, avcı/ kurban gibi ikilemler ve karşıtlıklara dayalı geçici dünyamızda bütün olanın ikiye yarıldığı ama bütünlüğü arayan başlangıcımızın dramalarını mecburen oynuyor olabiliriz.

Zaman ve uzayda kendini arayan bu küçük mavi gezegene merhamet edin. (5)

KAYNAKÇA:

Branch, Michael. "Ecocriticism: The Nature of Nature in Literary Theory and Practice." <http://weberstudies.weber.edu/info.htm>. 1994.

Branch, Michael P., Rochelle Johnson, Daniel Patterson, and Scott Slovic. Introduction. *Reading the Earth: New Directions in the Study of Literature and Environment*. Ed. Michael P. Branch et al. Moscow, ID: U of Idaho P, 1998. xi-xviii.

Buell, Lawrence. *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond*. Cambridge, Mass.:The Belknap P. of Harvard UP, 2001.

Evernden, Neil. "Beyond Ecology." *Ecocriticism Reader*. 92-104.

Glotfelty, Cheryll. "Introduction:Literary Studies in an Age of Environmental Crisis." *Ecocriticism Reader*. xv-xxxvii.

Heise, Ursula K. "Toxins, Drugs, and Global Systems: Risk and Narrative in the Contemporary Novel." *American Literature*. 74.4 (December 2002). 747-778.

Rueckert, William."Literature and Ecology." *Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* Eds. Cheryll Glotfelty and Harold Fromm. Athens: Georgia UP, 1996. 105-123.

Slovic, Scott. "Ecocriticism.: Storytelling, Values, Communication, Contact." *Going Away to Think: Engagement, Retreat, and Ecocritical Responsibility*. By Scott Slovic. Reno,Nevada: U of Nevada P, 2008. 27-30.

Winterson, Jeanette. *Gut Symmetries*. 1997 Reprint, London: Granta Books, 1998.